

Breda LUTHAR*

PO OBJEKTIVIZMU

Moji prvi meseci študija sociologije pred več kot petnajstimi leti so bili polni razočaranja in občutka, da sem se znašla na nepravem mestu. Od študija sem pričakovala pomoč pri razlagi stvari, s katerimi sem se srečevala v vsakdanjem življenju: zakaj me je strah vsakič, ko stopim v gostilno polno gostov, ko sem želela ugotoviti, kakšno družbeno vlogo imajo kulturne prakse kot moda ali subkulturalna spektakularnost, zakaj uživanje žensk pri branju romantičnih "šund" romanov ali moško navijaštvo na nogometnih tekmah. Menila sem, da mi bo sociologija pomagala razumeti celo vrsto takšnih in podobnih pojavov. Danes bi dejala, da je šlo za naivni poskus prevoda sociabilnosti (v ožjem smislu interakcije) v strukturne značilnosti družbe in zdravorazumsko predpostavko, da so strukture tudi rezultat interakcij.

Na kaj sem naletela na začetku osemdesetih let na oddelku za sociologijo seveda ni težko uganiti. Subjekt, njegove simbolne prakse in identitetna politika ali vsaj odnos med subjektiviteto in formacijami, pač ni bil predmet kurikuluma. Zato nekaj nadaljnjih let nisem bila pretirano prepričana, da bom kdajkoli "pravi sociolog". Nasprotno, celo desetletje sem potrebovala, da sem se znebila občutka krivde, ker me zanimajo tako trivialna področja družbenega življenja. Tega občutka sem se postopoma otesla s pomočjo nekaterih predavateljev in predavateljic ter z odkritjem sociološke literature, ki je dokazovala, da so te "trivialnosti" kompetentno tematizirane v zamolčani sociološki klasiki in zato legitimen del sociološkega preiskovanja. V zadnjem desetletju so si te "trivialnosti", sodeč po programih angleških in ameriških založb in univerzitetnih programih, priborile neverjetno obsežen prostor pod soncem.

Tematiziranje subjektne perspektive je zaradi zgodovinskih sprememb v odnosu med posameznikom in družbo pomembnejše kot kdajkoli. Po drugi strani pa je del sociologije, na podlagi epistemološkega obrata, realnost prepoznal kot tekstualno konstruirano in s tem v sociološki diskurz vključil tudi simbolno. Realnost torej ni objektivna, simboli pa metaforični in subjektivni. Realnost (ali družba) ni vnaprej dana fiksna entiteta, zato jo je treba razumeti kot tekstualno oz. simbolno konstrukcijo, tako kot je kulturne prakse in artefakte potrebno obravnavati kot družbene tekste.

V sodobni družbi utemeljujejo pomembnost raziskovanja subjektivitete (t.j. pogojev biografije, politike identitet, tipičnih življenskih usod, identitetne ponudbe kulturnih praks in kulturnih artefaktov) tudi s zgodovinskimi spremembami, ki so pripeljale do tega, da je danes pojasnjevalna vrednost struktur/formacij veliko manjša kot v modernih ali predmodernih družbah. Te spremembe so ponavadi strnjene v geslih kot so detradicionalizacija, deobjektivizacija in individua-

* Dr. Breda Luthar, docentka na Fakulteti za družbene vede.

lizacija družbe. Delovanja torej največkrat ne moremo več pojasnjevati s strukturno določenostjo, saj obseg mogočega aktivnega poseganja posameznika v lastno biografijo, in vloga akterja nasploh, narašča. Sodobne teorije subjektivitete temeljijo na predpostavki o relativnem osvobajanju posameznika njegovih strukturnih določenosti. Objektivne določitve subjektivnih strani eksistence so vedno šibkejše. Z roko v roki z osvobajanjem posameznika (od formacij) pa gre tudi nujnost osmišljanja tega osvobajanja. Posameznik svoje identitete ne more več eksterno reproducirati (na temelju pripadnosti zunanji kolektiviteti), ampak jo je prisiljen konstruirati. Posameznikova identiteta je vedno bolj rekonstruirana, ne pa enostavno reproducirana na osnovi zunanjega vzorca, ki ga določa metafizika, naravni red ali strukturna umeščenost. Smisel za posameznika torej ni več vnaprej pripravljen, temveč si ga je potrebno individualno prilastiti, selekcionirati in legitimirati. Zato tudi intenzivnost menjave posameznika s svetom narašča, saj je ta menjava nujna za konstrukcijo njegove identitete (glej prevod članka Ulricha Becka in Elisabeth Gernsheim v tej številki). Vir identitete ni več produkcija, temveč potrošnja. Iz vseh potrošnih odločitev nastanejo eksistencialni in ne trivialni problemi. Predstavljajo del odgovora na vprašanje, kako živeti v radikalno detradicionaliziranem svetu, kjer osrednji element identitete niso več vloge, položaji, konvencije, temveč predstave o lastni osebnosti, kjer se identiteta oblikuje prek predstav o nas samih ter prek znakov, s katerimi se kažemo pred drugimi, in se usmerja glede na to, kaj velja za normalno. Konstrukcijska dejavnost namreč vključuje boj za utrjevanje pomena. Teksti in prakse so sredstva in predmet boja za pomen in konstrukcijo podobe normalnosti. Da bi razumeli identitetno politiko v sodobni družbi (preko katere danes po mnenju večine deluje ideologija), je potrebno interpretirati tekste, ki jih produciramo in načine, na katere ti vzpostavljajo mehanizme identifikacije. Odnosi med akterji in kulturnimi teksti (naj bo to naracija o samih sebi v obliki avtobiografije, modna samostilizacija, kultivacija telesa, politični diskurz, strokovni diskurz, metanaracija o "nastanku naroda" ali popularno kulturni teksti) potekajo v obe smeri: teksti izvirajo iz subjektov v interakciji, obenem pa so ti subjekti sami stalno konstruirani preko uporabe tekstov. Na tej podlagi sodobna teorija opušča esencialistične konceptualizacije bodisi človeških čustev, ženske, matere, moškosti, nacionalne kulture, metodoloških postopkov v sociologiji itd.

Ogromno pojavov je torej v sodobni družbi dojemljivih šele preko tekstualnega, npr. preko analize interakcije. Vzemimo na primer podrejen položaj žensk ali "neizkušenih mlajših kolegov" v profesionalnih miljejih (od univerze do industrijske korporacije). Ta hierarhizacija je danes večinoma tako prikrita, da bi jo bilo mnogokrat mogoče ugotavljati šele preko analiz interakcije, kjer paternalizacija ženskih kolegic ali vzpostavljanje generacijske hierarhije poteka retorično kot ritualno potrjevanje spolne ali generacijske hierarhije. Ali kot bi dejal Goffman, ti interakcijski rituali niso odraz hierarhije, temveč jo v veliki meri vzpostavljajo - so istočasno senca in bistvo družbene hierarhije ter njena ritualna potrditev. Subjektiviteta je konstrukt, vendar obstaja, in se ji lahko približamo teleološko tako, da interpretiramo pomene njenega simbolnega delovanja.

Avtorji člankov v tej tematski številki Teorije in prakse implicitno predpostavljajo ali eksplicitno menijo, da je raziskovanje subjektivitete, njene konstrukcijske aktivnosti in njenega odnosa do objektivitete ne le legitimno, ampak historično in epistemološko osrednjega pomena v družbi, ki jo večina sociologov najraje imenuje visokomoderna družba. Članek Petra Stankoviča smo uvrstili na začetek, saj je najbolj "nevtralen": govori o odnosu sociologije do problema delovanja, o različnih branjih zgodovine sociološke misli in o konfliktu oz. konvergenci med subjektivističnimi in objektivističnimi pristopi v sodobni sociološki teoriji. Zdenka Šadl, predstavnica subjektivistične pozicije znotraj sociologije, se zavzema za vzpostavljanje subjektivnih izkustev kot predmeta teoretske refleksije. V svojem članku tematizira razloge za potlačitev in izključevanje subjektivnih izkustev iz socioloških obravnav, govori o epistemoloških premikih, ki so privedli do naraščajočega interesa za proučevanje emocionalnih dimenzij subjektivitete v sociologiji ter predlaga obravnavo čustev v sociologiji preko študija diskurzivnih praks ali kulturnih reprezentacij. Članek Tanje Rener je koristno brati skupaj s prevodom članka Liz Stanley O avto/biografiji v sociologiji. Avtorica razlaga historično in epistemološko ozadje interesa za uporabo biografske metode v sociologiji in epistemološke premike, ki so rezultat konstruktivističnega pojmovanja produkcije sociološkega znanja. Članek zaključuje z dilemami, ki nastanejo pri uporabi biografske metode v sociologiji nasploh in posebej v ženskih študijah. Alenka Švab analiza odnos med feminizmom in postmodernizmom kot notranje diferencirani ma teoretskima perspektivama. Da bi lahko tematizirala ta odnos, se najprej loti razvoja "feminizma drugega vala" - od šestdesetih let dalje - in sprememb v tematizaciji kategorije spola. V drugem delu članka na primeru Baudrillardjeve teorije zapeljevanja pokaže, kako "moderni" so postmodernisti, ko gre za družbeno konstrukcijo spola oz. za spol kot dimenzijo družbenih odnosov. Samo Uhan tematizira vprašanje subjekta v javnomnenjskih raziskavah in epistemološke pogoje anketne situacije. Anketni intervju razume kot specifično vrsto konverzacije, kot posebno obliko socialne interakcije, obenem pa zavrača prepričanje, "da je instrument nevtralen stimulus, ki izzove reakcije, ki jih v nadaljevanju raziskovalci samo še objektivno beležijo." Sam instrument konstruira sociološko vedenje. Slavko Kurdija se ukvarja z družbenimi spremembami, ki so kulturno diferenciacijo potisnile v središče družbene diferenciacije, spremenile pogoje oblikovanja identitet in biografij in problematizirale "moderno" pojmovanje identitet in družbenih razlik (npr. razrednih) v razviti moderni. Ob tem ponuja pregled klasičnih socioloških obravnav diferenciacije in jih sooča s kolektivnimi povezanostmi, kjer strukturna umeščenost ni več določujoč vir razlik in povezanosti, temveč akterji razlike in povezanosti konstruirajo glede na vrsto življenskih oz. kulturnih praks. Mitja Velikonja tematizira subjektivno in naključno v historiografiji in analizira vlogo akterja in historične zakonitosti v družbenozgodovinskih procesih. Pri tem nasprotuje objektivističnemu zavračanju naključnosti in individualnosti v zgodovinskih procesih in pojmovanju le-te kot motečega elementa oz. kot hrupa v ozadju, ki ga je potrebno odmisлити, ko razlagamo družbeno-zgodovinske procese. Obenem zavrača drugo skrajnost - psihološki redukcionizem v pojasnjevanju družbenih procesov. V velikem delu svojega prispevka se ukvarja s kultom osebnosti kot mit-

sko konstruirano in ritualizirano podobo homo absolutusa, ki ga lahko srečamo tudi v podobi novih karizmatikov postsocializma. Naslov prispevka zato izraža piščevo stališče o nujnosti povezovanja objektivitete in subjektivitete v analizi družbenih procesov. K subjektiviteti usmerjeno družboslovje mora torej razumeti tako historično določenost subjekta kot aktivnost subjekta.